



A stilizált edényből kinövő szőlőtőkét ábrázoló kő

Kispest középkori emléke: a Szent Lőrinc-templom

A százéves kerületben az utóbbi években megélénkült a helytörténeti kutatás. Mintegy tíz évvel ezelőtt a Hazafias Népfront kerületi bizottságán belül megalakult a Helytörténeti Munkabizottság; ennek tevékenysége nyomán jött létre a kerületi helytörténeti gyűjtemény. A kutatási és gyűjtési kedvet fokozta, hogy elkezdődött a kerület rekonstrukciója; utcasorokat szanálnak, illetve bontanak le. Azok az utcaképek és épületek, amelyek között nemzedékek élték életüket, nemsokára már csak emlékek lesznek egy-egy jól sikerült fotón vagy régi térképen.

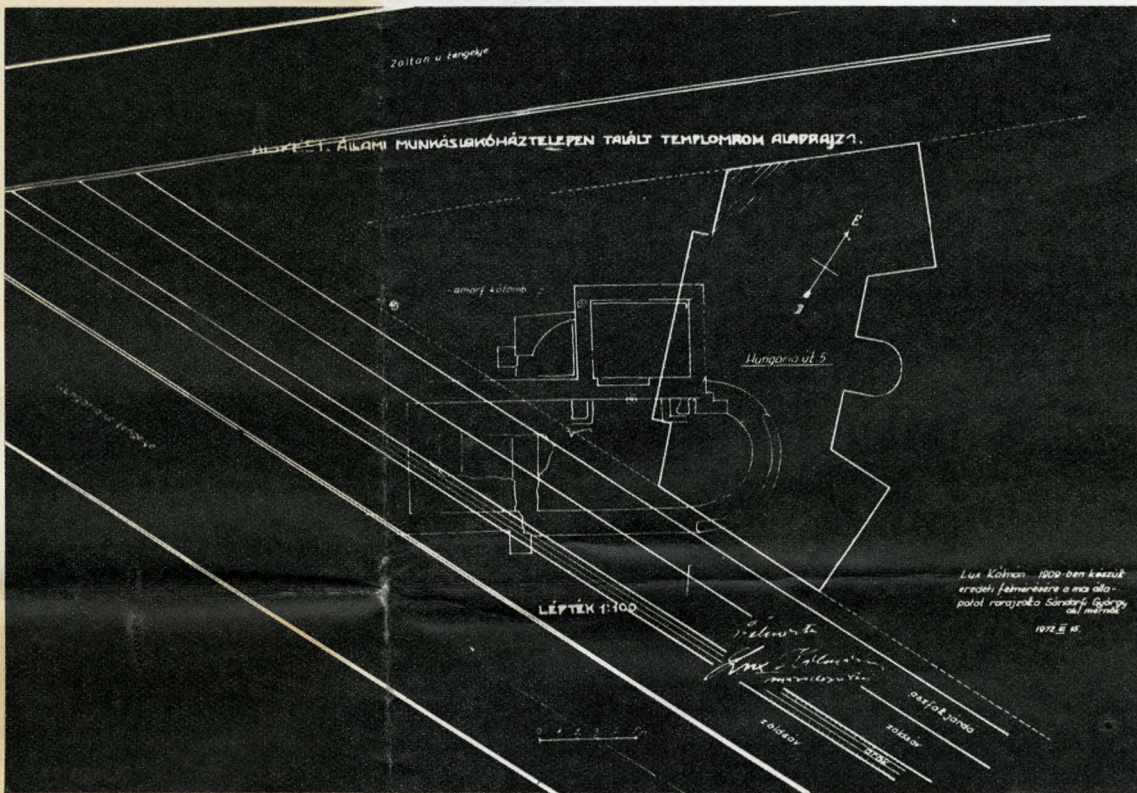
Kerületünk műemlékben szegény, az összes budapesti kerület között a legszegényebb. Genthon—Zakariás: Magyarország művészeti emlékei — Budapest c. munkájában mindössze egy emléket találunk:

„Kispest, Hungária út 5. (Wekerle-telep) Ház, nem műemlék, homlokzatán befa-lazva stilizált edényből kinövő szőlőtőkét ábrázoló kő, talán a hajdani Szt. Lőrinc község templomának maradványa, mely itt állt, s melyet Lux Kálmán adott ki 1909-ben. Felette felirat. A ház előtt nagyméretű amorf kőtömb, talán épületrész.”

Érthető tehát, hogy e kő és a hozzá tartozó történet mindig foglalkoztatta a kispestieket, különösen a környéken lakókat. A kérdéses területen egyremásra kerültek elő emberi csontok, koponyák.

„A Kőbányával határos Szent-Lőrinc már a budai káptalan 1332. szeptember 5-én kelt oklevelében (MODL 2747) előfordult, mint Gyállal szomszédos birtok. Zsigmond király 1404 június 12-én kelt oklevele szerint (Békássy levéltár) Haraszi Jakab fia, János tulajdona volt, aki csereképpen Zsigmond királynak engedte át; 1424. május 25-én pedig a magyar rendek a csepeli uradalomhoz tartozó Dömsöddel, Gubacccsal, Haraszttal és Szent Dienessel együtt Borbála királyné ellátására rendelték. (Magyar tört. tár XII. kötet 284 1.) Olyan oklevél, sajnos, eddig még nem került elő, amely a középkori Szent Lőrinc határait részletesen leírná; ismeretes azonban hajdani templomának helye, amiből a telep fekvésére következtetni lehet. Mikor ugyanis 1909-ben a Wekerle telep építése folyt, Lux Kálmán román stílusú templom alapfalait tárta fel, amelyek minden valószínűség szerint Szent Lőrinc hajdani templomának a maradványai. Innen való az a stilizált edényből kinövő szőlőtőkét ábrázoló kőemlék, amely ugyanott a Hungária út 5. számú ház falán nyert elhelyezést. Szent Lőrinc középkori sorsáról egyebet nem is tudunk.”

Mint a fenti idézetből kiderül, ha sokat nem is tudunk kerületünk középkori elődjéről, de azt, hogy léte-

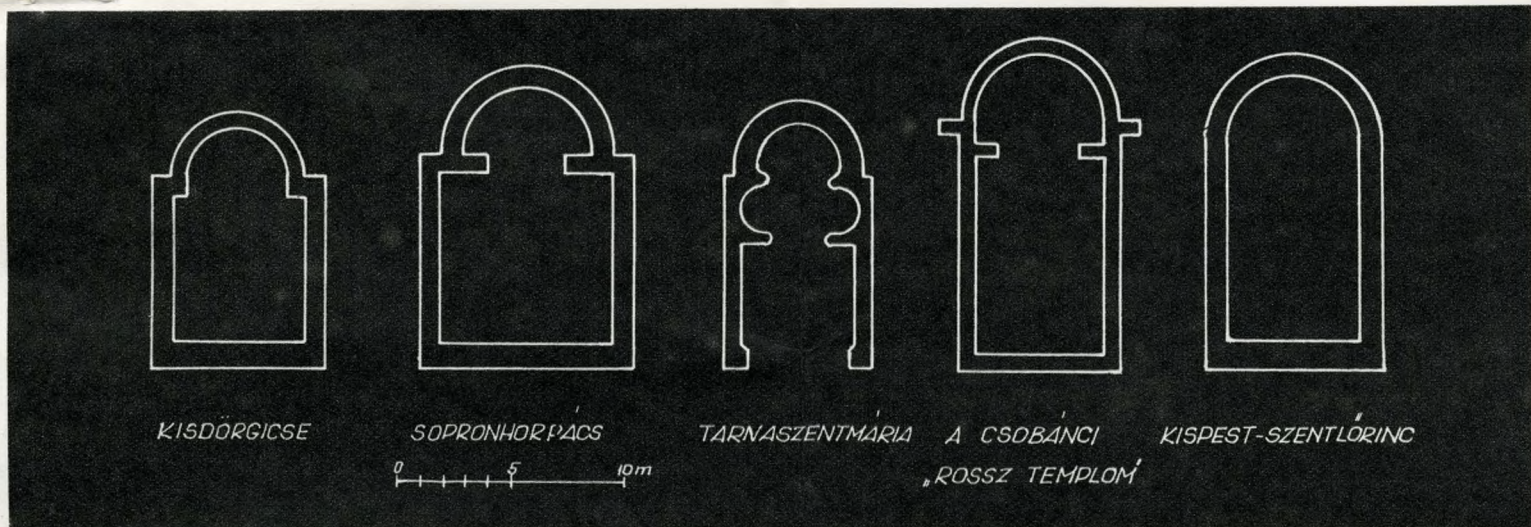


Az 1909-es alaprajz — és a szerző által rárajzolt mai állapot

17—18. századi bronz függőkereszt és pecsétgyűrű



zett, arra okleveles utalásokat is ismerünk. 1968 tavaszán ismét az érdeklődés



Korai építésű román kori falusi templomok alaprajzai

előterébe került az érintett terület. A Hungária út 5. sz. ház lakói jelezték a helytörténeti gyűjtemény vezetőjének, hogy társadalmi munkások segítségével, a B.T.M. szakmai irányítása mellett, leletmentő ásásokat kezdenek az épület előtti kis kertben.

Az ásások 1969. június 11-től 26-ig tartottak. A B.T.M. részéről dr. Iráné Melis Katalin irányításával Siklósi Gyula, Simonyi Géza tanár munkacsoportja, Kizman István, Török Kálmán, Pál Péter, Kemencs László, Bikádi János, Hatfaludi Miklós, a helytörténeti gyűjtemény részéről Benkovics Endre, Várszegi Alajos és a Marjoja család vettek részt a munkában.

Két árkot húztak; később azonban kiderült, egyik sem metszette a templom egykori alapfalát. Az árkokban egymás mellett sűrűn fekvő csontvázak részben már bolygatva, de a legtöbb még érintetlen állapotban volt. Fekvési mélységük a jelenlegi terepszinttől 60—120 cm. Mindkét árok a régi templom körül levő egykori te-

mető egy darabját tárta fel. Összesen 15 felnőtt és 1 gyermek csontváz került napvilágra. Érdekes, hogy három csontvázat koponya nélkül találtak, bolygatatlan állapotban. A megtalált sírok felett korábbi bolygatásokból származó szórványcsontok kerültek elő, a jelenlegi terepszint alatt mintegy 25—40 cm-rel. Ez a körülmény arra utal, hogy a terep eredetileg lényegesen magasabb volt.

A leletmentő ásítás tehát csak részleges eredményt hozott. A templom alapfalai nem kerültek elő, s egy kis darab faragott márványdarab — amelyet az egyik árokban találtak — kivételével semmi nem utalt arra, hogy ott egykor templom állt. Nem tisztázódhatott a templom egykori helye és alaprajza, holott Lux Kálmán 1909. évi tevékenysége során feltehetően az alapfalak még megvoltak.

A további kutatást így elsősorban Lux Kálmán egykori anyagának a felderítésére folytattuk. Törekvésünket szinte nem várt eredmény jutalmazta. Az Országos Műemléki Felügyelőség irattárában az 1909-es évi iratok között 903. sz. alatt megtaláltuk Lux Kálmán eredeti jelentését. Érdekes a jelentést szó szerint idézni:

A kispesti állami munkástelep utczáinak kitűzésénél az Arany János utcából kiinduló nagy átlósút terepének leásásánál, az átlósút és a Kazinczy u. folytatását képező utca találkozási helyén egy érdekes épület alapfalaira akadtak.

Az épület közelében és annak határfalain belül nagymennyiségű emberi csontokra akadtak. Vassárkanttyúkat, kardtörödékeket, lópatkókat s egyéb apróságokat ástak ki a Nemzeti Múzeum kiküldöttje, Supka Géza múzeumi segédőr közbejöttével. A kiásott tárgyakat a munkástelep gondnoka, Győri Ottmár vette át és őrizi.

Az épület alapfalainak feltárása céljából a Nagytekintetű Bizottság megbízása értelmében 1909. szeptember 20—23-ig ásítást rendeztem, az alapfalakat felmértem, s van szerencsém azok alaprajzát és a munkás lakóház telepen való situációjának helyszínrajzát tisztelettel bemutatni.

Az alapfalakon faragott körézet nem látható. Az alapfalak földomai egy kisméretű román templom alépitményét sejtetik, melynek szentélye félkör alakban záródik és észak-kelet felé néz. Ezen templom már régebbi időben elpusztulhatott alapfalaira később más rendeltetésű épületet emeltek, melynek romjai láthatók.

Az épületmaradvány északnyugati oldalán a jelenlegi terepszintre alapozott későbbi hozzáépítés A-val jelölt faltömeg határvonalain belül leásva, egy 1,33 m hosszú 1,17 m magas, 26 cm vastag faragott kő töredéket találtam. Ezen kölemez faragványára után ítélve, mely egy stilizált edényből kinövő 2 egymás felé hajló és átfontódó szőlőindát ábrázol, valószínűleg egy római eredetű sírfedőlap töredéke lehet, melyet máshonnan hoztak ide. Ezen kölemezre felhívandónak vélném a Nemzeti Múzeum igazgatóságának figyelmét.

A régi épület maradványok, miként a helyszínrajzon feltüntettem, a létesítendő átlósútba esnek és ott fenn nem tarthatók.

Az épületfalak kiásásához a kispesti állami munkástelep gondnoka, Győri Ottmár úr készségesen bocsátott munkásokat rendelkezésemre, kiknek munkabérért összesen

44 k 88 fillér összeget csatolt nyugta tanúsága szerint a gondnokság pénztárába megértettem. Kérem ezen összeg kiutalványozását.

Van szerencsém egyúttal a 4 ízben történt kiszállásom alkalmával felmerült bérkocsi költségekről számlámat érvényesítés végett beterjeszteni.

Az O.M.F. tervtárában áhítattal, örömmel vehettük kézbe a jelentésben említett felmérési rajzokat, amelyekből egyértelműen kiderül a templom egykori alaprajza és helye. Miután felmérési rajzán a két befogó utat is feltüntetted, azok tengelye alapján a mai helyzetet helyszíni felméréssel rögzíteni lehetett. A mellékelt rajzon az eredeti Lux Kálmán-féle felmérés fotómásolatára rajzoltuk a jelenlegi állapotot. Mint a jelentésből kiderül, az eredeti terep egykor valóban magasabb volt, s 1909-ben az új épület, illetve a Hungária út építései a területet lehorodták. Erre a körülményre utal az is, hogy a csontvázak csekély mélységben feküdtek a jelenlegi terepszinttől. Így, sajnos, a templom falai valószínűleg ma már nem találhatók meg.

A jelentés alapján most már érdemes volt megnézni a Magyar Nemzeti Múzeum nyilvántartását is. A nyilvántartás 1909. évi kötetében 159. szám alatt megtaláltuk a Supka Géza által bevitt leletek jegyzékét. Sajnos, maguk a leletek a háború alatt elvesztek. A 163. sz. alatt szintén Kispestről beküldött leletek, egy XVI. századi pecsétgyűrű és egy XVII—XVIII. századi függőkereszt azonban ma is megvannak, s H. Kollba Judit szíves segítségével megtekinthettük őket. A bronz pecsétgyűrűn aranyozás nyomai látszanak. Az ovális alakú gyűrűben pajzs, benne szablatartó kar, kis kereszt vagy csillag látszik. A pajzs felett L S monogram, ekörül elszórva három apró csillag. A kereszt szintén bronz, háromkaréjos keresztvégződés, Krisztus lába alatt Mária kis Jézussal, ahogy népi kegyképeken ábrázolták.

Ha a templom ismételt feltárására már nincs is reményünk, Lux Kálmán rendkívül pontos felmérése megőrizte számunkra a templom alaprajzát és helyét. Az alaprajzot vizsgálva megállapítható, hogy a templom eredetileg kisebb volt, majd később bővítették a hajó hosszát és azzal egyidejűleg épült az északnyugati oldalon látható négyzetes alaprajzú építmény

alapfala. Kozák Károly: Félköríves templomaink a XI. században (Arch. Ért. 1966. 1. szám 47. oldal) részletesen foglalkozik a korai építésű falusi félköríves záródó templomokkal is. Minden részletre kiterjedő munkájában ezt írja: „Van még néhány falusi templomunk — félköríves szentéllyel záródó —, amelynek építési ideje nem határozható meg ennyire pontosan, de feltehető, hogy már a XI. században álltak és első falusi templomaink közé tartoznak.” Vessünk össze a felsorolt templomok közül néhány alaprajzot a miénkkel, kiegészítve azokat a szintén korai építésű csobánci „Rossz” templommal. A Lux Kálmán által készített felmérésen jól elkülöníthetők a különböző építési periódusok. A legkorábbi egyben a legkisebb, így a mellékelt rajzon az összehasonlítást is az első periódus alaprajzával végeztük. Az összehasonlítás alapján nem tévedhetünk sokat, ha a Kispest-szentlőrinci templomot is korai építésűnek véljük s építési idejét legkésőbb a XII. században határozzuk meg. A korai építést bizonyítja továbbá, hogy az ezideig előkerült egyetlen faragott kő is másodlagosan beépített római kori kő volt; korabeli román faragványt a területről nem ismerünk. Valószínű, hogy e templom díszítésére kizárólag római kori követ használtak, ez első templomaink építésénél gyakori volt. Messzire sem kellett menni, hiszen a félnapi járóföldre levő, napjainkban újból restaurált Contra Aquincum a XI—XII. században kőbányául szolgálhatott az építőknél.

A mi kerületünknek ez az egy emléke van a régmúltból. Érthető, hogy igyekezzünk róla minél többet tudni, és ha még lehet, megóvni a jövő számára. Gondos elődeink megőrizték az eddig előkerült faragott kőtáblát, amely a templom szentélyének a helyére épült ház falába van beépítve. Szép dolog lenne, ha az épület homlokzata előtti kis téren egy emléktábla jelölné az egykori templom és a körülötte fekvő „őskispesztiek” nyugvóhelyét.

Benyó Márta—Sándorfy György